

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА;
СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

УДК 343.1

КОПЕРСАК Д.В.

**СПЕЦІАЛЬНЕ ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
ТА ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ**

У статті розглянуто теоретичні та практичні аспекти заочного розслідування кримінальних правопорушень та судова практика Європейського суду з прав людини з цього питання; проаналізовано норми Кримінального процесуального кодексу України, які використовуються під час проведення спеціального досудового розслідування.

Ключові слова: кримінальний процес, спеціальне досудове розслідування.

В статье рассмотрены теоретические и практические аспекты заочного расследования уголовных правонарушений и судебная практика Европейского суда по правам человека по этому вопросу; проанализированы нормы Уголовного процессуального кодекса Украины, используемые при проведении специального досудебного расследования.

Ключевые слова: уголовный процесс, специальное досудебное расследование.

The article deals with the theoretical and practical aspects of the off-course investigation of criminal offenses and judicial practice of the European Court of Human Rights on this issue, the norms of the Criminal Procedural Code of Ukraine, which used in conducting a special pre-trial investigation, are analyzed.

Key words: criminal process, special pre-trial investigation.

Постановка проблеми. Можливість підозрюваного реалізувати право на справедливе досудове розслідування, удосконалення норм КПК України щодо проведення спеціального досудового розслідування з метою відшукування балансу між публічним та особистим інтересом у спеціальному досудовому (заочному) розслідуванні кримінальних правопорушень України потребує всебічного дослідження.

Мета статті – комплексний науково-практичний аналіз стану спеціального досудового (заочного) розслідування кримінальних правопорушень крізь призму застосування заочного розслідування та судового розгляду справ Європейським судом з прав людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кримінальне провадження за відсутності підозрюваного має назву «спеціальне досудове розслідування кримінальних правопорушень» та передбачає під час проведення деякі особливості та відступи від загальних правил, що виражаються у відступі від засад змагальності та безпосередності вивчення доказів. У такому розслідуванні кримінального правопорушення відсутня можливість виконати безпосереднє вручення повідомлення про підозру, допитати підозрюваного, провести слідчий експеримент, пред'явити особу для впізнання, отримати зразки для експертизи від підозрюваної особи, що, своєю чергою, породжує на практиці проблеми у здійсненні спеціального досудового розслідування. Також у здійсненні спеціального досудового розслідування підозрюваний, обвинувачений позбавлений можливості оскаржувати надані докази, а відсутність можливості оскарження наданих доказів, на нашу думку, є не допустимою, тому що підозрюваний, обвинувачений має право на викладен-

ня своєї інтерпретації події правопорушення. Кримінальний процес має завданням захист особи, щоб жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу (ч. 1 ст. 2 КПК України) [3].

За проведення досудового розслідування без підозрюваного, обвинуваченого (навіть із найкращими «виконавцями ролей другого плану» – судьями, прокурорами, свідками та іншими учасниками) кримінальний процес буде іншим, ніж за їхньої присутності.

Через вказані обставини міжнародне право обережно ставиться до заочного розслідування та судочинства. Фактично на практиці воно зникло зі світової арени з моменту закінчення роботи Міжнародного воєнного трибуналу в Нюрнберзі після Другої світової війни. Так, заочний судовий розгляд заборонений у сучасних міжнародних трибуналах, таких як міжнародні трибунали щодо колишньої Югославії та Руанди, Спеціальний суд по Сьєрра-Леоне, а також у Міжнародному кримінальному суді. Лише Спеціальний трибунал по Лівану, який розпочав свою роботу у 2009 році, проводить спеціальне досудове розслідування.

Процес розслідування в заочному порядку, у проведенні якого слід виходити з розумного поєднання державних, громадських інтересів, а також законних інтересів осіб, втягнутих у кримінальний процес (насамперед підозрюваних та потерпілих), має бути внутрішньо збалансований. Суттєву роль у застосуванні вказаного положення відіграє Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ). В його практиці останнім часом були сформовані положення та критерії, які мають забезпечити належне заочне розслідування кримінальних правопорушень та заочний розгляд справ. Дотримання процесуальних прав та гарантій осіб, які беруть участь у спеціальному досудовому розслідуванні, вкрай важливе. Так, порушення чинних норм КПК України може стати підставою для перегляду судового рішення у спеціальному досудовому розслідуванні кримінального провадження.

Відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [1].

Частина 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – КЗПЛОС) передбачає, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом. Це свідчить про велику значимість особистої присутності підозрюваного, обвинувачуваного під час проведення слідчих дій (отримання особою повідомлення про підозру, допиту, проведення слідчого експерименту, пред'явлення особи для впізнання, отримання зразків для експертизи), позбавлення чи обмеження цього можливе лише у виняткових випадках, зумовлене перш за все волевиявленням самого підозрюваного, обвинуваченого [2].

Відповідно до ч. 3 КЗПЛОС кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права: 1) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього; 2) мати час і можливість, необхідні для підготовки свого захисту; 3) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя; 4) допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення; 5) якщо він не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє нею, – одержувати безоплатну допомогу перекладача. Більш того очевидно, що реалізація зазначених вище прав підозрюваного, обвинуваченого неможлива без його особистої присутності під час проведення досудового розслідування, судового розгляду [2].

Відповідно до п. 3 «б» розділу 3 Рекомендації № R (87) 18 «Щодо спрощення кримінального правосуддя» від 17.09.1987 Комітет міністрів Ради Європи пропонує державам-членам розглядати питання про надання судам першої інстанції можливості хоча б щодо злочинів невеликої тяжкості та з урахуванням можливої міри покарання розглядати справи і постановляти у них рішення за відсутності обвинуваченого з дотриманням певних умов [7].

Спеціальне досудове розслідування виступає як компроміс між правами підозрюваного, обвинуваченого щодо справедливого досудового розслідування, судового розгляду та невідворотності покарання за вчинене правопорушення.

Спеціальне досудове розслідування за своєю суттю не суперечить нормам КЗПЛОС лише у тому разі, якщо особі, яка піддана кримінальному переслідуванню, у результаті буде надано право на повторний судовий розгляд обставин справи, за якою її осудили, як у питаннях факту, так і права.

З практики можна виокремити питання інформування (повідомлення, виклику) підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває за межами України, на непідконтрольній території про проведення процесуальних дій з кримінального провадження стосовно нього.

Повідомлення у кримінальному провадженні є процесуальною дією, за допомогою якої слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд повідомляє певного учасника кримінального провадження про дату, час та місце проведення відповідної процесуальної дії або про прийняте процесуальне рішення чи здійснену процесуальну дію, що зазначено у ст. 111 КПК України.

Ст. 2975 КПК передбачає, що повістки про виклик підозрюваного у разі здійснення спеціального досудового розслідування надсилаються за останнім відомим місцем його проживання чи перебування та обов'язково публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційних веб-сайтах органів, що здійснюють досудове розслідування. З моменту опублікування повістки про виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження підозрюваний вважається належним чином ознайомленим з її змістом. Друкований орган, у якому публікуються протягом наступного року повістки про виклик підозрюваного, визначається не пізніше 1 грудня поточного року в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Копії процесуальних документів, що підлягають врученню підозрюваному, надсилаються захиснику.

У КПК України не передбачені жодні санкції стосовно підозрюваного, обвинуваченого, який не прибув за викликом. Важливо, що участь захисника у кримінальному провадженні, судовому розгляді, що проводиться у заочній формі, є обов'язковою.

Практика Європейського суду з прав людини у справах «Колоцца (Colozza) проти Італії», «Шомоді (Somogyi) проти Італії», «Сейдович проти Італії» акцентує увагу на поінформованості підозрюваного, обвинуваченого, підсудного про проведення спеціального (заочного) досудового розслідування стосовно нього.

Так, у справі ЄСПЛ «Колоцца (Colozza) проти Італії» громадянин Італії у 1972 р. був підданий судовому переслідуванню за шахрайство. Оскільки він не мешкав за адресою, зазначеною в адресній книзі, окружний суд у Римі визнав його особою, яка переховується від правосуддя, та провів заочне засудження. 17 грудня 1976 р. призначив для представництва заявника офіційного адвоката, цей суд засудив його до шести років позбавлення волі та штрафу. Оскільки адвокат апеляційну скаргу не подав, рішення набуло чинності 16 січня 1977 р. А 29 вересня 1977 р. Колоцца був заарештований та одразу направив процесуальне заперечення, яке було відхилене. Він звернувся також до апеляційного суду, а пізніше до касаційного суду, але безуспішно. Заявник помер у тюрмі 2 грудня 1983 р. Його вдова побажала продовжувати розгляд справи у суді та взяти у ньому участь. Під час слухання у суді адвокат заявника стверджував, що мало місце порушення ст. 6 п. 3 «а». Комісія зі свого боку розглядала справу на підставі ст. 6 п. 1 ЄКПЛ. Уряд заперечував будь-яке порушення взагалі. Основне питання було у тому, чи не залишив суд Колоцца права на справедливий розгляд, гарантованого йому ЄКПЛ, оскільки його справа розглядалась відповідно до порядку, який застосовувався, коли місцезнаходження особи не вдається встановити, притому особливістю такого порядку є те, що, розглядаючи справу за відсутності сторони, яка не з'явилась, суд визнає її особою, яка переховується від правосуддя. Хоча у п. 1 ст. 6 ЄКПЛ про це спеціально не згадується, із завдань та цілей ст. 6 загалом видно, що людина, котрій пред'явлене кримінальне обвинувачення, має право брати участь у розгляді справи. Більш того підпункти «с», «d» та «е» п. 3 гарантують кожній людині, котрій пред'явлене кримінальне обвинувачення, право «захищати себе особисто», «допитувати свідків, які дають проти неї показання чи мають право на те, щоб ці свідки були допитані», «користуватися безоплатною допомогою перекладача», якщо вона не розуміє мови провадження. У цій справі ні апеляційний суд, ні касаційний суд не виправили припустиме порушення: перший обмежився тим, що виніс рішення про неприпустимість апеляції, а другий дійшов висновку про правомірність оголошення обвинуваченого «особою, яка переховується від правосуддя». ЄСПЛ визначив, що мало місце порушення вимог ст. 6 п. 1. Тобто дотримання формальних вимог закону, який регулює процес виклику осіб до слідчого, прокурора чи суду, саме по собі не може свідчити про те, що підозрюваний, обвинувачений, підсудний знає про дату та місце події, куди він викликається, та свідчити про те, що він умисно ухиляється від явки [8].

Аналіз практики ЄСПЛ показує, що відсутність даних про особисте сповіщення про місце та час події, куди викликається підозрюваний, обвинувачений, підсудний, призводить до того, що фактичний тягар доказування обізнаності такої особи покладається на слідчого, прокурора, суддю.

Аналогічна ситуація склалася у справі ЄСПЛ «Шомоді (Somogyi) проти Італії», де заявник посилався на те, що повістка про виклик у судове засідання була вручена іншій особі, що надалі призвело до незаконного заочного судового розгляду. Під час розгляду справи італійськими судами Шомоді неодноразово вимагав проведення почеркознавчої експертизи, яка б довела, що підпис у судовій повістці зробив не він. У такому проханні йому було відмовлено, що, на думку ЄСПЛ, не дало змогу з точністю встановити, чи усвідомлено Шомоді відмовився від участі у судовому розгляді [9].

У постанові ЄСПЛ від 01.03.2006 «Сейдович проти Італії» вказано, що визнання заявника, обвинуваченого (Сейдовича) “latitante” – «особою, яка переховується від правосуддя» та місце проживання якої було невідоме, винним у заочному судовому провадженні “in absentia”, без повідомлення його про слухання справи проти нього, є порушенням (ст. 6). Стосовно заявника, підозрюваного у вбивстві, був виданий ордер на арешт та попереднє взяття під варту. Оскільки місцезнаходження заявника не було встановлено, він був об’явлений особою, яка переховується від правосуддя. Влада не змогла зв’язатись із заявником, щоб запросити його для вибору адвоката. Заявнику був призначений захисник, якого проінформовано про те, що стосовно його клієнта на визначену дату призначено судовий розгляд у суді присяжних. Захисник брав участь у процесі. Заявник був відсутній та був визнаний винуватим. Захисник заявника сповістив, що рішення суду присяжних було передане у канцелярію суду. Захисник вирок не оскаржував, він набув чинності. Два з половиною роки потому заявник був затриманий у Германії. Німецька влада відмовилась видавати по екстрадиції заявника на підставі того, що італійське законодавство не гарантує йому перегляд справи, розглянутої за його відсутності. Попередні заперечення Уряду відхилені. Заявника засуджували за його відсутності. До арешту він не мав жодної офіційної інформації про пред’явлене йому обвинувачення чи про дату слухання його справи. Питання у тому, чи можна вважати, що заявник за відсутності офіційного повідомлення був у курсі кримінального переслідування та майбутнього судового розгляду настільки, щоб мати можливість прийняти рішення відмовитися від свого права постати перед судом чи ухилитися від правосуддя. Не можна стверджувати, що у цій справі заявник володів достатньою інформацією про кримінальне переслідування та пред’явлене йому обвинувачення. Тому не можна зробити висновок про те, що він намагався переховуватися від суду чи недвозначно відмовився від свого права бути присутнім у суді. Залишається встановити, чи надавало внутрішнє законодавство достатнім ступенем визначеності можливості заявнику особисто постати перед судом під час нового розгляду справи. Не оспорювався також і той факт, що у заявника не було інших засобів для поновлення строку оскарження вироку чи для ініціації нового розгляду його справи. Отже, заявник, судовий розгляд у справі якого проводився “in absentia” та намір якого переховуватися від правосуддя чи недвозначно відмовитися від свого права бути присутнім на розгляді своєї справи у суді не було доведено, не мав змоги домогтися повторного судового розгляду по суті пред’явлених йому обвинувачень судом, який вислухав та допитав би заявника відповідно до його права на захист. Неправомірне перешкоджання для здійснення заявником свого права на новий судовий розгляд по суті пред’явленого йому обвинувачення, як вбачається, впливає з формулювання положень чинного на той момент часу КПК щодо умов для поновлення строку оскарження. З цього можна зробити висновок про те, що в італійській правовій системі існував дефект, який полягав у тому, що кожній особі, осудженій “in absentia” та не повідомленій у належній формі про порушене проти неї кримінальне провадження, могло бути відмовлено у повторному розгляді справи. Тим не менш після закінчення судового провадження стосовно заявника в Італії були проведені різноманітні реформи законодавства. Суд вважає, що у разі якщо особа була засуджена за підсумками судового розгляду, під час якого були порушені вимоги статті 6 ЄСПЛ, повторний розгляд справи судом чи поновлення провадження у справі (у заявленому клопотанні) являє собою у принципі належний спосіб усунення таких порушень [11, с. 1–7].

Відповідно до чинного законодавства України (ст. 20 КПК України) підозрюваний, обвинувачений має право на захист. Ст. 21 КПК України закріплює доступ до правосуддя, ст. 22 КПК України – змагальність сторін та свободу в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, ст. 23 КПК України передбачає безпосередність дослідження показань, речей і документів судом [3]. Це створює обов’язок у правоохоронних органах та суду забезпечення присутності підозрюваного, обвинуваченого під час проведення процесуальних дій та розгляду кримінального провадження судом.

Коли наявний суб’єкт кримінального правопорушення, його особу встановлено, але він перебуває у недосяжному для слідства місці та не бажає предстати перед правосуддям, тоді ви-

никає проблема у реалізації принципу невідворотності покарання за вчинене кримінальне правопорушення.

Для подолання проблеми переховування злочинців на території непідконтрольній державі Україна та інших держав, з якими Україна не має угоди про екстрадицію підозрюваних чи обвинувачених, створено інститут спеціального досудового розслідування кримінальних проваджень.

На думку О.В. Бауліна, інститут спеціального кримінального провадження в нашій державі цілком відповідає загальним міжнародним стандартам заочного кримінального провадження, яке здійснюється за відсутності (*in absentia*) підозрюваного, обвинуваченого, та повністю узгоджується з положеннями принципу верховенства права [11, с. 1–7].

Тобто дотримуються принципи кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого, а саме:

- 1) своєчасне повідомлення про процесуальну дію;
- 2) достатній проміжок часу для підготовки захисту;
- 3) надання підозрюваному, обвинуваченому копії процесуальних документів, судового рішення, прийнятого за відсутності підозрюваного, обвинуваченого, та надання права на оскарження таких дій, рішень;
- 4) повторний розгляд у загальному порядку кримінального провадження, якщо відсутність підозрюваного, обвинуваченого була викликана поважними причинами.

На нашу думку, на органи досудового розслідування та суд має бути покладено обов'язок довести факт поінформованості підозрюваного, обвинуваченого про проведення щодо нього кримінального провадження з метою підтвердження факту навмисного ухилення підозрюваного, обвинуваченого від правосуддя, а саме реальне підтвердження, ефективне повідомлення з метою дотримання принципу справедливості та недопущення порушень прав людини.

Висновки. Спеціальне досудове (заочне) розслідування кримінальних правопорушень в Україні принципу справедливості загалом відповідає. У КПК не передбачені жодні санкції стосовно підозрюваного, обвинуваченого, який не прибув за викликом (до якого може бути застосовано тільки привід; щодо нього може бути змінений запобіжний захід). Важливо, що участь захисника у кримінальному провадженні, судовому розгляді, який проводиться у заочній формі, є обов'язковою. Але все ж з метою досягнення розумного співвідношення публічного та особистого інтересів, а також інтересів різних учасників кримінального провадження необхідним є внесення змін до норм КПК України, де необхідно передбачити, що заочне провадження проводиться у тих випадках, коли є достатні підстави вважати, що підозрюваний ухиляється від явки до слідчого, прокурора чи у іншій формі відмовляється від свого права брати участь у судовому розгляді справи, також повторне розслідування раніше направлено кримінального провадження до суду для прийняття рішення у заочному порядку проводиться щодо тих підозрюваних, які умисно відмовились попередньо від права брати участь у проведенні слідчих дій. Ці корективи потребують детальної регламентації процедури повідомлення підозрюваного про дату, час, місце проведення слідчих дій, судового засідання, зокрема тих осіб, які переховуються від суду та слідства. З плином часу неминуча необхідність вдосконалення законодавства щодо проведення спеціального досудового розслідування.

Так, доцільно внести зміни у чинний КПК, а саме до ст. 2975, які б закріпили положення про обов'язок органів досудового розслідування довести факт поінформованості підозрюваного, обвинуваченого про проведення стосовно нього кримінального провадження з метою підтвердження факту навмисного ухилення підозрюваного, обвинуваченого від правосуддя, а саме реальне підтвердження, ефективне повідомлення, яке може мати матеріальне закріплення у вигляді відеозйомки відмови участі у кримінальному процесі, власноруч складених заяв, повідомлень, звернень підозрюваного, обвинуваченого про таку відмову, корінці повісток про виклик з відмітками про отримання з підписом підозрюваного, обвинуваченого, де він власноруч зазначає про відмову від участі у процесі розслідування чи про те, що йому роз'яснено порядок проведення можливого спеціального досудового розслідування щодо нього, а також зазначено про можливість настання наслідків (зокрема, проведення спеціального досудового розслідування стосовно нього) та його обов'язкову явку для можливості оприлюднення своєї позиції захисту, інтерпретацію обставин правопорушення.

Таким чином, ми пропонуємо викласти у такій редакції ч. 1 ст. 2975 КПК України: «Повістки про виклик підозрюваного у разі здійснення спеціального досудового розслідування надсилаються за останнім відомим місцем його проживання чи перебування та обов'язково публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційних

веб-сайтах органів, що здійснюють досудове розслідування. З моменту опублікування повістки про виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження підозрюваний вважається належним чином ознайомленим з її змістом. Обов'язковим є отримання власноруч записаної відмови підозрюваного від участі у розслідуванні чи відеозапису про таке».

Ч. 2 ст. 2975 КПК України викласти у такій редакції: «Копії процесуальних документів, що підлягають врученню підозрюваному, надсилаються підозрюваному та його захиснику».

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний документ від 04.11.1950 / Рада Європи. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини: Закон України від 07.11.2014 № 1689-VII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1689-18>.
5. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III / Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/stru/paran3027#n3027>.
6. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1207-18/paran2#n2>.
7. Рекомендація N 6 R(87)18 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо спрощення кримінального правосуддя». Міжнародний документ від 17.09.1987 № 6R(87)18 / Рада Європи, Комітет міністрів Ради Європи. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_339.
8. Постанова ЄСПЛ у справі «Колоцца проти Італії» від 12 лютого 1985 р. URL: <http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Case-Law/HUDOC/HUDOC+database>.
9. Постанова ЄСПЛ у справі «Шомоді (Somogyi) проти Італії» від 18 травня 2004 р. URL: <http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Case-Law/HUDOC/HUDOC+database>.
10. Постанова ЄСПЛ у справі «Сейдович проти Італії» від 1 березня 2006 р. (БП), № 56581/00, ECHR 2006-II. URL: <http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Case-Law/HUDOC/HUDOC+database>.
11. Баулін О. Спеціальне кримінальне провадження у контексті верховенства права. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2017. № 3(15). С. 1–7. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/3-2017/baulin.pdf>.